

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 101.1:130.123:001:62

doi: 10.20998/2227-6890.2023.1.01

А.В. КІПЕНСЬКИЙ, Я.В. ТАРАРОЄВ

ТЕХНІКА, НАУКА І ДУХОВНІСТЬ У ХХІ СТОРІЧЧІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Стихийний, подекуди, неконтрольований процес розвитку техніки, перетворення сучасної науки з галузі дослідження світу в допоміжний засіб обслуговування технологій, втрата духовного образу сучасного вченого, як безкорисливого шукача істини, поставили питання про дослідження взаємозв'язку науки і техніки з духовністю людства, як основного джерела подолання девіацій розвитку техногенної цивілізації. Розглядаючи різні аспекти взаємозв'язку духовності з наукою і технікою, автори виділяють антропологічний, акмеологічний і екзистенціальний напрями взаємодії. Антропологічний напрям, який розкриває характер зв'язку духовності, науки і техніки з діяльністю мозку людини, містить у собі катарсичний, інтелектуальний і моральний аспект, спрямований на формування засобами сучасної освіти людини, яка прагне до наукового відкриття, активного застосування розуму, подолання проявів егоцентризму, який впливає на розвиток виробництва і техніки. У межах акмеологічного напрямку розглядається проблема вибору сучасної стратегії розвитку, досягнення рівня планетарно-космічної цивілізації. Екзистенціальний напрям пов'язаний з усвідомленням кризового характеру сучасної епохи, основними заходами щодо збереження Розуму у Всесвіті.

Ключові слова: духовність, наука, техніка, цивілізаційний розвиток, освіта, духовне і космічне виховання.

A.V. KIPENSKIY, Ya.V. TARAROEV

TECHNOLOGY, SCIENCE AND SPIRITUALITY IN THE 21ST CENTURY: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The spontaneous, uncontrolled process of the development of technology, the transformation of modern science from the field of world research into an auxiliary means of maintaining technology, the loss of the spiritual image of a modern scientist as a selfless seeker of truth, raised the question of the study of the relationship between science and technology and the spirituality of humanity, as the main source of overcoming deviations development of man-made civilization. Considering various aspects of the relationship between spirituality and science and technology, the authors distinguish anthropological, acmeological and existential direction of interaction. The anthropological direction, which reveals the nature of the connection of spirituality, science and technology with the activity of the human brain, contains a cathartic, intellectual and moral aspect, aimed at the formation by means of modern education of a person who strives for scientific discovery, active application of the mind, overcoming manifestations of egocentrism, which affect the development of production and technology. Within the acmeological direction, the problem of choosing a modern development strategy, achieving the level of planetary and space civilization is considered. The existential direction is connected with the awareness of the crisis nature of the modern era, the main measures to preserve the Mind in the universe.

Key words: spirituality, science, technology, civilizational development, education, spiritual and cosmic upbringing.

Постановка проблеми. За останні кілька років у розвитку науки і техніки розгортається справді «фундаментальна революція» [20, с. 7], яка відкриває людині такі можливості, про які вона могла лише мріяти 50 років тому. Розглядаючи характер існування людини в сучасному інформаційному суспільстві, ми робили в принципі справедливий висновок про те, що «можливості розвитку суспільства визначаються розвитком науки, техніки і технологій, які здійснюють суттєвий вплив на навколишнє середовище» [8, с. 5],

але при одному, вельми важливому доповненні: якщо це суспільство має розвинуту духовність як форму соціальної рефлексії і стратегію власного розвитку. На даний час маємо вже майже не керований соціально і не обґрунтований наукою стихійний процес розвитку техносфери. Тому **метою дослідження** є розгляд взаємозв'язку науки, техніки і духовності в контексті забезпечення їх сталого розвитку.

Проблема деструктивного впливу техніки на суспільство виникла ні сьогодні. Ще М. Бердяєв

відзначав, що «машина і техніка завдають страшні поразки душевного життя людини, і перш за все життя емоційної, людських почуттів. Душевно-емоційна стихія згасає в сучасній цивілізації» [3]. А. Швейцер говорив про руйнівний вплив техногенної цивілізації на процеси гуманістичного виховання в сім'ї та в суспільстві, стиль поведінки людини [23]. М. Гайдеггер розкривав її негативний вплив на мислення людини, яке стає все більш закритим і функціональним, перевертається в мислення, яке лише обчислює та калькулює [28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізуючи сучасні дослідження цієї проблеми, слід визначити, що посилюється критика технологій у житті суспільства. Якщо А. Швейцер підкреслюючи інтенсивність праці, говорив про нестачу часу для духовного саморозвитку особистості, то сучасні дослідники С. Гавров і Т. Ашер вказують на загрозу «наближення до порогових значень адаптаційних можливостей людської психіки» внаслідок панування его-парадигми розвитку, прискорення темпів та обсягів виробництва» [4]. С. Некрасов та З. Макатов роблять висновок про те, що сучасне суспільство високих технологій робить людину «полоним середовищем», перетворюючи його на «машину для переробки інформації» [15, с. 188]. О.К. Чаплигін, підкреслюючи той факт, що «традиційне винахідництво та конструювання визначається не так пізнанням законів природи, як логікою розвитку самих технологій», вказує що саме виробництво перестає відповідати потребам людини, а визначається «можливостями техносфери та технологіями» [22, с. 30]. Отже, світ технологій починає власне незалежне існування в паралельному вимірі світу людини з його потребами і бажаннями.

У той же час, деякі дослідники підкреслюють важливість техніки у житті суспільства. Так, А.Д. Урсул, визначає: «Технічними засобами доведеться забезпечувати людство повітрям, водою, харчуванням. Техніка повинна буде взяти на себе і безліч інших функцій, які зараз природа «автоматично» і «безкоштовно» виконує за нас. Це завдання можна вирішити. Навіть сучасний рівень техніки гарантує енергетику, необхідну і достатню для побудови НТС (ноосферно-технологічного суспільства)» [21, с. 25]. Переважно з технологічних позицій до аналізу розвитку суспільства у своїх дослідженнях підходить Е. Тоффлер. Американський дослідник прагне описати майбутнє суспільство як повернення до доіндустріальної цивілізації на новій технологічній основі. Розглядаючи історію як безперервний хвильовий рух, Е. Тоффлер аналізує особливості майбутнього світу, економічним кістяком якого стануть, на його думку, електроніка та ЕОМ, космічне виробництво, використання глибин океану та біоіндустрія [31]. З аналогічних позицій виступає у власних прогнозах М. Каку, який пов'язує майбутнє людства зі здатністю збирати та використовувати енергію зірок у космічному просторі. Так цивілізація I типу – це цивілізація, яка використовує 10^{16} Вт (всю кількість сонячної енергії, що падає на планету), цивілізація II типу – потужність всієї зірки (10^{26} Вт), цивілізація III

типу може використати енергію від 10 мільярдів зірок (10^{36} Вт). Уже цивілізація I типу, яка відносно недалеко від нас по історичному часу, може «контролювати чи коригувати погоду, змінювати курс ураганів чи будувати міста в океанах» [30, с. 305].

В оцінці співвідношення світу технологій та духовності людства існують різні підходи. Якщо М.М. Моїсєєв: віддає пріоритет духовним факторам понад технологічним, пов'язує перспективи розвитку людства не так з технічним удосконаленням його цивілізації, як із кардинальною зміною самої цивілізаційної парадигми, з перебудовою духовного світу людини, зміною її шкали цінностей. [14, с. 11], то сучасний відомий ізраїльський філософ і історик Ю.Н. Харарі, у книзі «21 урок для 21 століття», яка була видана у 2018 році, виходячи з того, що технології стають все більш потужними, робить висновок про те, що ми можемо використовувати їх для створення нової системи цінностей та світогляду, адаптованих до сучасного світу, тобто нової духовності [27].

John Naisbit вважаючи, що прийшов час осмислити роль технологій у житті суспільства, відмічає: «Ми дарували технології особливий статус, уявивши, що за якимось природним законом, за невідчужуваним правом наше повсякденне життя, наш творчий досвід і навіть природний світ навколо нас – все це віддано під контроль все більш складних програмних продуктів» [29].

С.П. Штумпф виходячи з того, що проблема духовності особливо гостро сприймається на тлі прийняття посткласичною парадигмою мислення технократизму [24, с. 4], стверджує, що новий рівень розмірності людського буття, вписаний у технократичний вік з його комп'ютерними мережами, генною інженерією, мікроелектронікою, лазерами, космічними супутниками та іншими атрибутами сучасності, має зберегти незмінний пріоритет духовності та гуманізму [24, с. 14].

Отже, проблема розвитку техніки, науково-технічного прогресу займає важливе місце у сучасних філософських дослідженнях. Особливе гостро ця тема розглядається у контексті зв'язку науки і техніки з духовністю людства, що вимагає подальшого аналізу їх стосунків.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи характер стосунків науки, техніки і духовності, слід відзначити, що і техніка, і наука – наслідок дії людини у найвищій фазі власної творчої активності – у стані натхнення, і наука, і техніка – плід творіння духу і розуму. Про техніку, як прояв колективного інтелекту людства писав у передмові до своєї енциклопедії Дені Дідро, пов'язував із людським способом буття К. Ясперс. John Naisbit, ставлячи запитання: «Чому нам так подобається досконалість техніки?», визначає, що техніка є наслідком інтенсивної праці розуму [29]. Таким же наслідком духовного пошуку і дерзання духу є наука, яку А. Ейнштейн назвав дивовижною пригодою людського духу.

Розгляд взаємодії науки і техніки з суто антропологічних позицій, з врахуванням того факту,

що кожне наукове досягнення і технічна інновація є наслідком найвищого напруження і польоту духу, виходу людини за межі можливого (трансцендентного) є першим важливим напрямком нашого дослідження. Крім того, ми виділяємо два окремих напрямку дослідження соціального впливу духовності на науковий і технічний розвиток суспільства – акмеологічний і екзистенціальний, які взаємно обумовлюють та доповнюють один одного. Звернемося до їх розгляду.

1. Антропологічний аспект проблеми має особливе значення для розгляду «генетичного зв'язку» науки, техніки і духовності людства, на який звертали увагу такі провідні філософи, як Ортега-і-Гасет, Мартін Гайдеггер, Еріх Ротхакер, Міхаель Ландман. Так, за думкою Е. Ротхакера у діяльності людини проявляється «воля до творчості», джерело якого знаходиться в душі людини. Тому людина – творець і носій різноманітних проявів культури, до складу котрих слід віднести науку і техніку. Філософсько-антропологічна концепція Міхаеля Ландмана включає в себе розробку теорії антропін, як життєво значущих якостей, до складу яких він відносить креативність людини, яка є важливим атрибутом наукової і технічної діяльності. На взаємозв'язок розвитку науки і філософських ідей, які є підґрунтям формування духовного ставлення до світу звертав увагу французький філософ та історик науки Олександр Койра (1892-1964). Його заслугою є адекватне розуміння зв'язку філософських та наукових ідей, що долає позитивістське протиставлення метафізики та науки. Койре виходив у своїх побудовах з ідеї єдності людського розуму, коли різні форми пізнання впливають одна на одну. Він вважає неправильним такий підхід, коли науковий розвиток відокремлювався від інших галузей духовного розвитку, які згідно з Койре, необхідно розглядати у взаємодії та взаємовпливі.

Які висновки мають бути зроблені з урахуванням усвідомлення цього генетичного зв'язку наукового пізнання і технічної творчості? Ми виділяємо три аспекти з цього напрямку: катарсичний, моральний і інтелектуальний.

1.1. Катарсичний аспект антропологічного напрямку. В умовах, коли в сучасній науці поступово «втрачається сам дух безкорисливого наукового дерзання» [9], «здійснюється її тотальна комерціалізація» [18], важливим є духовний образ вченого, який формувався в епоху Відродження і Нового часу і символами якого є постаті Леонардо да Вінчі, Галелео Галелєя, Джордано Бруно, Марія Складовська-Кюрі. Як це можливо зробити? Необхідно формування гносеологічного катарсису – почуття подиву від зіткнення з дивовижним світоустроєм, як всесвіту, так і мікросвіту, організації життя, характер умов її виникнення на нашій планеті, прагнення до мімесису – слідуванню природі, прагнення до розкриття її таємниць і використання інтелектуальних засад в організації

матерії в формі сучасних технологій.

Необхідне не тільки знання і розуміння сучасної наукової картини світу. Необхідне естетичне сприйняття Всесвіту [5], формування почуттів благоговіння не тільки перед чудом життя, як до того закликав А. Швейцер, але й благоговіння перед світоустроєм, Всесвітом, готовність та прагнення до наукового відкриття, що можливе лише при кардинальній перебудові освітнього процесу, розробці та впровадженні такого науково-філософського дискурсу, як Осягнення світу [11]. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли «для сучасної освіти важливо «завантажити» особистість інформацією і не обов'язково наповнити духом, що виходить із таїнства космічних процесів, незбагнених законів мікросвіту, вражаючого устрою клітини, магії математичних формул» [1]. Мабуть доцільно звернуть увагу на такий напрям освітньої діяльності, як космічне виховання, яке запропонував К.М. Вентцель, виходячи з необхідності формування творчої особистості, яка усвідомлює власну місію у перетворенні Всесвіту [5].

1.2. Інтелектуальний аспект антропологічного напрямку. Якщо духовність спрямована на відкриття смислів, наука – до пошуку істини, техніка – на створенні ідеальної моделі впровадження ідеї у життя, то всі вони мають виступати як одне ціле, як взаємопов'язані компоненти цивілізаційного устрою, бо цивілізація і є засобом існування людського Розуму у Всесвіті.

Розглядаючи стан духовної сфери технотронного суспільства, ми повинні констатувати той факт, що нам необхідна духовність, стрижень якої буде формування не просто компетентної людини, і навіть не тільки Homo science – людини знаючої, нам необхідно формування Homo Cogitus – людини мислячої. На жаль, той тип особистості, який може бути сформованим сучасними інформаційними технологіями, у тому числі електронними мас-медіа, характеризується як Homo gelius – людина желеподібна. Саме Homo geiius, як вважають С.І. Некрасов та З.В. Макатов, несе відповідальність за те, що своєю безвідповідальною поведінкою він сприяє різноманітним злочинам, породжує цілий спектр небезпек і погроз іншим індивідам та соціуму [15, с. 189].

О.К. Чаплигін, посилаючись на заяву автора теорії вирішення винахідницьких завдань Г.С. Альтшуллера про те, що найближчими 25-30 роками відбудеться творча революція, яка за своїм значенням «не поступиться революції науково-технічній» і головною метою навчання стане розвиток творчого мислення протягом усього життя, констатує той факт, що з тих часів минуло понад 35 років, а творча революція здається ще далі від нас, чим уявлялося тоді. [22, с. 26-27]. Причину такого явища частина авторів бачить у самому інформаційному суспільстві, вони говорять про

необхідність широкої дискусії з метою регулювання юридичних основ його функціонування. «На сьогоднішній день, – зазначають С.І. Некрасов та З.В. Макашов, – наріла потреба у створенні системи екологічного контролю глобального інформаційного середовища людини, – генетично обумовлені механізми навіюваності не зможуть забезпечити можливість вижити в тих умовах, які формуються сучасними засобами інформаційного впливу» [15, с. 191].

Але, безперечно, важливою стороною вирішення проблеми є та сфера, де здійснюється формування особистості – сфера освіти.

Необхідно нове прочитання суті інформаційної культури: від здібності людини до орієнтації в інформаційних потоках необхідно перейти до формування здатності знаходити смисли змісту цього масиву інформації. Розвиток цієї якості можливий не тільки на основі формування абстрактного мислення, як логічної здатності концентрації на головному, суттєвому та відкиданні другорядного, але й здатності бачення важливого, що інтригує своєю новизною нового сенсу, що дає можливість побудови нового логічного ланцюжка знань. Цивілізаційна трансформація сучасної епохи від конвеєрного виробництва, заснованого на уніфікації та логічному стандартизованому мисленні, до суспільства високих технологій, що вимагає нестандартного творчого підходу орієнтує на формування «пильності мислення», здатності пропонувати незвичайні за своєю новизною оригінальні рішення. Болонська система, що створюється в останній чверті минулого століття, потребує подальшого творчого розвитку. Підготовлені варіанти тестових завдань, вибір відповідей на які відбувається інтуїтивно або при зверненні до ресурсів інтернету, найчастіше зводять до мінімуму інтелектуальне навантаження. Формалізм у процесі навчання, коли як звітний матеріал учні пропонують інтернетівський плагіат поза духовним освоєнням – без осмислення, знаходження особистісних смислів та зв'язку з практикою майбутньої професійної діяльності, сприяє утвердженню роботизованого стилю мислення, про яке писав М. Гайдегер. Аналіз конкретної ситуації (метод кейсів), мозковий штурм чи мозкова атака, ділова гра мають стати переважаючими формами занять. Очевидно, що потрібна і постійна турбота про перепідготовку молодих педагогів, які мають добре розуміти характер інтелектуального розвитку особистості.

1.3. Моральний аспект антропологічного напрямку. Духовність, яка протистоїть усім формам меркантильності, віддає пріоритет духовним потребам над матеріальними. На жаль, все зростаюча маса егоцентризму, яка культивується суспільством сучасного масового споживання впливають на характер розвитку технологій промисловості, які значною мірою залежать від характеру потреб людини. Якщо в межах той чи

іншої духовності не формується потреба в поміркованому і гармонійному відношенні до світу, як, наприклад, це здійснюється в деяких північно-європейських країнах на основі світоглядної настанови через категорію "lagom", що, на думку L. Åkerström, можна розглядати як прояв найкращого вибору взаємодії, гармонії особистісного і соціального, що приносить людині почуття задоволення [25]. На жаль, така настанова – це, скоріш виняток у порівнянні з домінуючою тенденцією зростаючого егоцентризму, який штучно стимулюється сучасною рекламою і приводить до усе зростаючих обсягів виробництва і нічим не виправданого технічного колапсу.

Розглядаючи підсумки зростаючої маси егоцентризму внаслідок дефіциту справжньої духовності, С. Гавров і Т. Ашер пишуть: «Ми є свідками кінця цивілізації егоцентризму, цивілізації «маси як натовпу». Ця цивілізація, що сягає корінням у стародавній Вавилон, проросла в стародавньому Ізраїлі, що влаштувалася в Стародавній Греції, що пройшла через Європу середньовіччя і розквітла в епоху Просвітництва, дала ясні плоди під час НТР, сьогодні закінчує своє існування. Симптоми її хвороби очевидні неозброєним поглядом. Нездатність окремих держав вирішити самотужки глобальні проблеми. Зіткнення народів у нескінченних війнах масового знищення. Криза у всіх галузях: науки, культури, сім'ї тощо. Якщо Людство не перейде у дорослу фазу свого осмисленого існування, коли кожен стає відповідальним за всіх і всі за одного, то нам у своїй масі загрожує загибель як гігантському організму, ураженому раковою пухлиною» [4]. «Доросла фаза осмисленого існування» – це визнання необхідності створення і прийняття нової форми духовності – інтелектуально-моральної духовності XXI століття, яка визріває на тлі катарсичної і інноваційної, дає можливість усвідомити як «логіку розвитку природи і суспільства», та і уявити загальні контури нової планетарної моралі, основні детермінанти духовного образу особистості [10].

II. Акмеологічний напрям дослідження взаємозв'язку духовності, науки і техніки розкриває загальний вираз стратегії людства – прагнення до найвищих результатів духовного, соціального, наукового і технічного розвитку, дерзання духу до найвищих форм досконалості, орієнтації на зразки і висоти майбутнього. Якщо духовність окремої людини спрямована на пошук сенсу власного існування, свого призначення, як про те переконливо розповів В. Франкл у книзі «Людина у пошуках смислів», то завданням суспільної свідомості є концентрація у соціальної духовності на кожному вирішальному періоді людської історії певної стратегії розвитку.

Вибір стратегії розвитку, яка включає розвиток науки, техніки і духовності людства є важливим на сучасному етапі трансформації до планетарної і планетарно-космічної цивілізації. М. Мойсєєв,

оцінюючи стан сучасного всесвітнього суспільства, як «місце на роздоріжжі», вказує на необхідність вибору загальнопланетарної стратегії: «З безлічі доріг, які нам сьогодні відкриваються, належить вибрати, можливо, лише одну! І без нового розуміння, без нового осмислення всього процесу розвитку, його закономірностей та тенденцій нам не вдасться зробити необхідний вибір» [14, с.10]. Враховуючи, що «процес її формування буде важким і тривалим і вимагатиме неупередженого аналізу різних сторін нашого суспільного і технічного розвитку, взаємин з Природою, складовою якої ми всі є» він підкреслює: «Людина має розумно використовувати ті потенційні можливості, які дала йому природа». До складу цих можливостей відносяться і наука, і техніка, духовність, як цивілізаційний проект майбутнього з врахуванням інтересів людини і суспільства в довгостроковій стратегії історичного розвитку [14, с. 6].

С. Штумпф вважає, що саме духовність здатна визначати стратегію, як напрямок розвитку. Розкриваючи перед людиною «сукупність можливостей, які або набувають, або отримують реалізацію залежно від конкретно-реальних умов буття» [24, с. 14], духовність дозволяє вибрати систему... життєвих стратегій, націлених на вдосконалення життя. При цьому духовність виконує роль гуманістичного орієнтиру культурних програм людської життєдіяльності, що має реальний потенціал для перетворення можливого у дійсне [24, с. 11-12].

Бачення світоглядних орієнтирів логіки розвитку природи і суспільства не суперечить «внутрішнім законам» конструювання наукового знання, навпаки, сприяє подоланню вузьких рамок позитивізму, формує цілісне (холістичне) сприйняття світу. Саме «здатність до конструювання цілісної картини світу», на думку М.В. Савостьянової не може бути реалізована без «аксіологічної рефлексії» [18, с. 92]. Слід відзначити, що в період усвідомлення обмеженості позитивізму і становлення постпозитивістських концепцій, не тільки представники екстерналізму, основною ідеєю якого є визнання того, що ключову роль у розвитку науки відіграють зовнішні фактори соціального розвитку, – Б. Гессен, Д. Бернал, Дж. Холдейн, Е. Цильзель, Д. Нідам, але й представники інтерналізму, – такі як А. Койре, А. Холл, П. Россі, Г. Герлак, які заперечували роль соціально-економічного впливу, але теж визнавали вплив і значення ідей філософських, які розкривали перспективи соціального розвитку і створювали цілісну картину світу.

Певну роль в усвідомленні недостатності позитивістського сприйняття зіграв американський філософ та логік Віллард Куайн, який дотримувався принципу епістемологічного холізму, тобто методологічного принципу цілісності, згідно з яким наукове знання не ділиться на два рівні частини –

емпіричну і теоретичну, а є єдиним «полем знання». У роботі «Дві догми емпіризму» (1951) він пише: «Вся сукупність нашого так званого знання або переконань, починаючи з тих, хто не піддається узагальненню фактів географії та історії та закінчуючи основними законами атомної фізики і навіть чистої математики та логіки, є людська конструкція, яка стикається з досвідом тільки з обох боків. Або, висловлюючись інакше, наука в цілому подібна до силового поля, прикордонними умовами якого є досвід» [6].

На можливість духовності та її філософських ідей розсунути кордони часу і створити картину майбутнього вказує і М. Моїсеєв, який стверджує, що і сама наука продукує певний пласт гіпотетичного, вірогідного знання, яке впливає на характер сучасних досліджень. Він вважає, що «будь-якій науці, будь-якому світорозумінню повинна передувати якась «метанаука» або «метаміропорозуміння». Вони ніби готують ґрунт для майбутньої науки. І в міру розвитку наукових знань сфера метанауки не звужується, як це може здатися, а, мені здається, відбувається протилежне: на тлі розширення галузі логічно суворих знань розширюється і область метафізичних уявлень. Це наслідок того, що в нашій практичній діяльності ще швидше зростає безліч нових проблем, які потребують аналізу» [13].

Поширюються вплив філософських ідей і на визнання найбільш пріоритетного характеру розвитку техніки. У виборі стратегії використання техніки, нам необхідно, як вважає John Naisbit поставити питання про те, яке місце має займати техніка і технологія у житті кожної людини та суспільства в цілому, прийняти технологію, яка зберігає нашу людяність, та відкинути технологію, яка грубо до неї вторгається. Якщо «комп'ютери відводять нас, – як зазначає І.П. Севбо-Белецька, – від живої дійсності» [19, с. 98], не дають можливість концентрації на вирішенні програм, від яких залежить існування людства, нам необхідно обрати самі ті програми розвитку, які сприяють вирішенню глобальних проблем сучасного світу. Вирішення цього питання розглядається у наступному напрямку.

III. Екзистенціальний напрям аналізу взаємодії духовності, науки і техніки. Чим більш процвітаючим стає суспільство на шляху науково-технічного прогресу, чим більш могутні сили виявляються у розпорядженні цивілізації, тим більше загроз виникає для її подальшого розвитку. Складність цивілізаційних трансформацій на шляху до організації більш високого рівня бачить і автор праці «Третя хвиля» американський філософ О. Тоффлер: «Перехід від цивілізації першої хвилі до цивілізації другої хвилі був однією з найкривавіших драм з війнами, голодом, вимушеними міграціями, державними переворотами і лихами. Зараз ставки набагато вище, часу менше, прискорення йде швидше, небезпеки ще більше»

[31].

Мабуть, етап трансформації до планетарної і планетарно-космічної цивілізації є найбільш складним і загрозливим для людства. Говорячи про характер сучасного цивілізаційного розвитку американський філософ і астрофізик М. Каку відзначав: «Від того, як ми вирішимо проблему світових воєн, розповсюдження ядерної зброї, релігійних та етнічних конфліктів залежить створення чи руйнування основ цивілізації першого типу. Можливо, метою та змістом життя нинішнього покоління є саме забезпечення поступового переходу до цивілізації першого типу» [30, с. 402].

Тому духовність, яку завжди було прийнято вважати «оберегом» життя людини, має використовувати свій гуманістичний потенціал для захисту суспільства. Як наголошує С.П. Штумпф, духовність є усвідомлений вибір спрямованості життя шляхом набуття вищих цінностей, реалізації власних потенційних (конструктивних) можливостей, детермінованих можливостями соціуму, сукупністю можливостей, які отримують реалізацію залежно від конкретно-реальних умов буття [24, с. 14]. О.П. Проценко та Л.А. Васильєва, виходячи з того, що «аксіологічна сфера духовних намагань суспільства націлена на перспективу виживання всього людства..., ціль якої – збереження свого життя на благо самій собі та на благо інших людей», вважають необхідним як інноваційний розвиток самій духовності, «вироблення нового погляду людини на навколишній світ..., так і необхідністю повною мірою концентрувати всі свої внутрішні сили, цивілізаційне прагнути до самозбереження, відділяти себе від небезпек, що здатні руйнувати її як фізичний, так і духовний світ» [17, с. 84].

Такі спроби щодо розвитку духовності здійснюються і сучасними авторами [10; 24]. Вказується на необхідність розвитку інтелекту, морально налаштованого розуму, узгодженого розвитку як високих технологій у промисловості, так і інформаційних технологій, гармонізації антропо-інфо-техно-екосфери. Для осмислення масштабів і термінів майбутніх трансформацій необхідно виходити з наступних умов і пріоритетів:

1. У сучасних умовах існування глобальної екологічної проблеми неможливо відокремити якийсь окремий регіон планети від характеру необхідних трансформацій (М. Каку для перебудови ландшафту планети використовує термін «терраформація»). Необхідно створення техніки, яка буде спрямована на вирішення завдань планетарної і планетарно-космічної цивілізації – від управління кліматом – до створення підводних міст на дні океану [30, с. 309].

2. Глобальне управління біосферними процесами вимагає кардинальної трансформації інформаційної сфери, яка має виконувати роль імітаційних систем, забезпечити роботу складних технічних систем, створити «Цивілізацію інтелектуального творення та керованого

управління майбутнім» [7]. Якщо «людина вже вміє вторгтися в природу, але ще не вміє передбачати, а відповідно і запобігати небажаним наслідкам такого вторгнення» [4], то нова інтелектуально-інформаційна сфера має передбачати такі негативні наслідки на основі моделювання існуючих процесів біосфери, що дасть людству могутню силу перетворення.

3. Виконання завдань трансформації до планетарної та планетарно-космічної цивілізації ні є справою віддаленого майбутнього. Враховуючи, що у результаті «підкорення природи», яку виконує сучасна цивілізація ліси можуть зникнути з території планети за найближчі 40 років, а це неминуче приведе до пошкодження повітря і ґрунтів, руйнування водних ресурсів [26], вирішення завдання трансформації, як вважає М. Каку є справою нинішнього покоління [30].

4. Має гармонізувати стан свого розвитку сучасна наука. Збагачена сучасними технологіями, співпрацею зі штучним інтелектом, вона повинна зберегти потенціал фундаментальних досліджень, орієнтуватись не скільки на кількість наукових теорій, як це пропонував П. Фейєрабент, а на глибоке розуміння характеру процесів у Всесвіті та мікросвіті, розвитку життя, управління власним майбутнім.

5. Головна стратегія сучасної духовності – одухотворення Всесвіту, як умови подальшого існування Розуму, вибору стратегії, яка має бути спрямована на формування планетарної і планетарно-космічної цивілізації, гармонізації розвитку науки і техніки, вирішення проблем екології і виховання Homo Spiritus – людини духовної, духовна стійкість і мужність, які дозволять пройти через горнило випробувань, «зберегти людське у людині».

«Людина культури, – відмічає М.В. Бейлін, – повинна зберегти свою людську сутність, свою людську субстанцію, свій людський образ в безмежжі технотронної цивілізації з роботами, з розумовим інтелектом, з клонуванням істот, з неосяжними горизонтами технічних можливостей і перспектив» [2, с. 444]. Людина має усвідомити, що запорукою його майбутнього є не тільки загальний і соціальний, але й моральний інтелект, його спроможність щодо розвитку і гармонізації духовності, науки і техніки.

Висновки. Отже, враховуючи важливість ролі науки і техніки у сучасному світі ми маємо дбати про їх духовне наповнення й озброєння, що дасть людству управляти власним розвитком, створювати власне майбутнє. Ми маємо не тільки дбати про акмеологічний напрям дослідження взаємозв'язку духовності, науки і техніки, який розкриває загальний вираз стратегії людства – прагнення до найвищих результатів духовного, соціального, наукового і технічного розвитку, але й про екзистенціальний напрям, спрямований на збереження життя і Розуму у Всесвіті. Ми маємо

постійно пам'ятати про антропологічну єдність духовних роздумів, наукових пошуків і технічних дерзань духу, звертати увагу на формування гносеологічного катарсису, постійного інтелектуального пошуку і моральної зрілості майбутнього вченого якого ми виховуємо в процесі освіти.

Список літератури

1. Бардін О.М., Міщенко В.І. (2016). Аксиологія науки і проблема формування духовного образу нової людини. *Філософія в сучасному світі: матеріали міського міжвузівського наук.-практ. семінару, 18–19 листоп. 2016 р.*; ред. кол. Я. В. Тараров, А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова [та ін.]. Харків : «Точка». С. 40–44.
2. Бейлін М.В. (2014). *Нанотехнологія як прорив у постнекласичної науки* : монографія. Харків : Вид-во «Оберіг». 418 с.
3. Бердяєв М. *Людина і машина*. Retrieved from http://ni.biz.ua/8/8_6/8_63118_n-berdyayev-chelovek-i-mashina--voprosi-filosofii---.html
4. Гавров С.Н., Ашер Т. (2007). Криза світу, що глобалізується, і перехід до планетарної культури. *Нова цивілізація. Міждисциплінарний наук.-практ. зб.* С. 157–168.
5. Гапаченко С.Д., Мамалуй А.О. (2010). Естетичні основи сучасної наукової картини світу. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Харків: НТУ «ХП». № 27 (2). С. 9–16.
6. Гончар І.Г. (2020). Космічна педагогіка як напрямок наукового пошуку К. Вентцеля. *Міжнародні челтанівські психолого-педагогічні читання*. С. 188–193. Retrieved from <https://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/994>
7. Кіпенський А.В., Смоляга М.В. (2023). Логіка розвитку цивілізації: від інформаційного до інтелектуального суспільства. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. Т. 32, № 1. С. 42–55.
8. Кіпенський А.В. (2022). Трансгуманістичне майбутнє інформаційного суспільства: збереження людської природи та духовності. *Вісник Національного технічного університету «ХП»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. № 2. С. 5–11.
9. Міщенко В.І. (2016). Духовний образ вченого в парадигмальній науці. *Гілея: наук. вісник: зб. наук. пр.*; гол. ред. В.М. Вашкевич. Київ : «Вид-во «Гілея», Вип. 112 (9). С. 174–179.
10. Міщенко В.І. (2023). Історичний вимір духовності. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. Т. 32. № 1. С. 55–71.
11. Міщенко В.І. (2017). Осягнення світу як стратегія філософії освіти. *Актуальні питання освіти і науки: зб. наук. ст., матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. 10-11 листоп. 2017 р.* Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків : ХОГОКЗ. С. 296–305.
12. Міщенко В.І. (2017). Розвиток техногенної цивілізації як фактор здобуття нової духовності та ноосферної відповідальності. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр.: за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. 16 листоп. 2016 р. «Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації»*: за ред. члена-кореспондента Нац. акад. пед. наук України, д-ра пед. наук, проф., О.Г. Романовського. Харків : НТУ «ХП». Вип. 47 (51). Т. 2. С. 57–66.
13. Моїсєєв М.М. *Універсум. Інформація. Суспільство*. Retrieved from <https://readli.net/universum-informatsiya-obshhestvo/>
14. Моїсєєв М.М. *Людина та ноосфера*. Retrieved from https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/sinergetika/moiseev_n_n_chelovek_i_noosfera/55-1-0-2220
15. Некрасов З.І., Макатов З.У. (2010). Трансформація духовності у процесі інформаційного розвитку суспільства. *Наукові відомості. Серія Філософія. Соціологія. Право*. № 2 (73). Вип. 11. С. 187–191.
16. Писарчик Л.Ю. (2018). *А. Койре: історія науки як вираження єдності людської думки*. Retrieved from https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nauki/kojre_aleksandr_ocherki_istorii_filosofskoj_mysli_1985/51-1-0-1078
17. Проценко О.П., Васильєва Л.А. (2020). Культурні форми спілкування в самозбереженні людини та вдосконаленні людських відносин. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. № 1 (45). С. 83–89.
18. Савостьянова М.В. (2009). *Аксиологічний аналіз парадигмальної науки чи ролі цінностей у науці* : монографія. К. : Вид-во ПАРАПАН. 260 с.
19. Севбо-Белецька І.П. (2008). *Біля порога іншого буття*. К. : «Пролог». 488 с.
20. Тараров Я.В. (2016). Технологічний прогрес та проблема розподілу: філософсько-культурологічний аспект. *Теоретичні та прикладні проблеми взаємодії науки, техніки і технології: Матеріали II Всеукр. наук.-практ. семінару, присвяч. 85-річчю Харків. нац., автомобільно-дорожнього ун-ту, (Харів, 11-12 листоп. 2015 р.)*. Харків: ХНАДУ : Вид-во «Лідер». С. 7–24.
21. Урсул А.Д. (1993). *Шлях у ноосферу. Концепція виживання та сталого розвитку людства*. Retrieved from https://www.studmed.ru/ursul-ad-put-v-noosferu_3726ab0dd2b.html
22. Чаплігін О.К. (2016). Наукова та техніко-технологічна творчість та майбутнє людини. *Теоретичні та прикладні проблеми взаємодії науки, техніки і технології: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару, (Харків, 11-12 листопада 2015 р.)*. Х. : ХНАДУ : Вид-во «Лідер». С. 25–43.
23. Швейцер Альберт. *Культура та етика*. Retrieved from https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/ehatika_i_ehstetika/shvejcer_a_kultura_i_ehtika/36-1-0-3408
24. Штумпф С.П. *Природа духовності* : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук. Retrieved from <https://www.disscat.com/content/priroda-dukhovnosti>
25. Åkerström, Lola A. Lagom. (2017). *The Swedish Secret of Living Well*. Headline Publishing Group. 192 p.
26. Bologna, Mauro & Aquino, Gerardo. (2020). Deforestation and world population sustainability: a quantitative analysis. *Scientific Reports*. Vol. 10. Retrieved from www.nature.com/articles/s41598-020-63657-6
27. Harari, Yuval Noah. (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. Retrieved from <https://www.ynharari.com/book/21-lessons-book/>
28. Heidegger Martin. (1959). *Gelassenheit*. Gunther Neske. Pfullingen. 281 p. Retrieved from <https://cameralabs.org/10512-otreshennost-martin-khajdegger-ovychislyayushchem-myshlenii-i-osmyslyayushchem-razdume>
29. *High Tech, Deep Humanity: Technology and Our Quest for Meaning*. (2005). John Naisbit with Nana Naisbit and Douglas Philips. 381, Retrieved from <https://archive.org/details/hightechhighouc000nais/page/n5/mod/e/2up>
30. Kaku, M. (2004). *Parallel worlds: a journey through creation, higher dimensions and the future of the cosmos*. Published by doubleday a division of Random House, Inc. New York, London, Toronto, Sydney, Auckland. 428 p.
31. Toffler E. *The Third Wave*. Retrieved from <https://archive.org/details/TheThirdWave-Toffler>

References (transliterated)

1. Bardin O.M., Mishchenko V.I. (2016). Axiolohiia

науки і проблема формування духовного образу нової людини. *Філософія в сучасному світі: матеріали мискового мизхвузівського наук.-практ. семінару*, 18–19 листопада. 2016 р. ; ред. кол. Я. В. Тараров, А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова [та ін.]. Харків : «Тошка». С. 40–44.

2. Beilin M.V. (2014). *Nanotekhnolohiia yak proryv u postneklasychnoi nautsi : monohrafiia*. Kharkiv : Vyd-vo «Oberih». 418 s.

3. Berdiaev M. *Liudyna i mashyna*. Retrieved from http://ni.biz.ua/8/8_6/8_63118_n-berdyaev-chelovek-i-mashina--voprosi-filosofii---.html

4. Havrov S.N., Asher T. (2007). *Kryza svitu, shcho hlobalizuietsia, i perekhid do planetarnoi kultury*. Nova tsyvilizatsiia. *Mizhdystsyplinaryni nauk.-prakt. zb.* S. 157–168.

5. Hapochenko S.D., Mamalui A.O. (2010). *Estetychni osnovy sushchasnoi naukovoï kartyny svitu. Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity*. Kharkiv: NTU «KhPI». № 27 (2). S. 9-16.

6. Honchar I.H. (2020). *Kosmichna pedahohika yak napriamok naukovoï poshuku K. Venttselii*. *Mizhnarodni chelpanivski psykhologo-pedahohichni chytannia*. S. 188-193. Retrieved from <https://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/994>

7. Kipenskyi A.V., Smoliha M.V. (2023). *Lohika rozvytku tsyvilizatsii: vid informatsiinoho do intelektualnogo suspilstva*. *Doslidzhennia z istorii i filosofii nauky i tekhniky*. T. 32, № 1. S. 42-55.

8. Kipenskyi A.V. (2022). *Transhumanistychni maibutnie informatsiinoho suspilstva: zberezheniia liudskoi pryrody ta dukhovnosti*. *Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu «KhPI»*. Serii: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva. № 2. S. 5-11.

9. Mishchenko V.I. (2016). *Dukhovnyi obraz vchenoho v paradyhmalnii nautsi*. *Hileia: nauk. visnyk: zb. nauk. pr. ; hol. red. V.M. Vashkevych*. Kyiv : «Vyd-vo «Hileia», Vyp. 112 (9). S. 174–179.

10. Mishchenko V.I. (2023). *Istorychnyi vymir dukhovnosti*. *Doslidzhennia z istorii i filosofii nauky i tekhniky*. T. 32, № 1. S. 55-71.

11. Mishchenko V.I. (2017). *Osiahnennia svitu yak stratehiia filosofii osvity*. Aktualni pytannia osvity i nauky: zb. nauk. st., materialy V mizhnar. nauk.-prakt. konf. 10-11 lystop. 2017 r. *Nats. akad. Nats. hvardii Ukrainy*. Kharkiv : KhOHOKZ. S. 296–305. 12. Mishchenko V.I. (2017). *Rozvytok tekhnohennoi tsyvilizatsii yak faktor zdobuttia novoi dukhovnosti ta noosfernoi vidpovidalnosti*. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: zb. nauk. pr.: za materialamy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 16 lystop. 2016 r.* «Dukhovno-moralnisi osnovy ta vidpovidalnist osobystosti u doli liudskoi tsyvilizatsii»: za red. chlena-korespondenta Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, d-ra ped. nauk, prof., O.H. Romanovskoho. Kharkiv : NTU «KhPI». Vyp. 47 (51). T. 2. S. 57–66.

13. Moiseiev M.M. *Universum. Informatsiia. Suspilstvo*. Retrieved from <https://readli.net/universum-informatsiya-obshhestvo/>

14. Moiseiev M.M. *Liudyna ta noosfera* Retrieved from https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/sinergetika/moiseev_n_n_chelovek_i_noosfera/55-1-0-2220

15. Nekrasov Z.I., Makatov Z.U. (2010). *Transformatsiia dukhovnosti u protsesi informatsiinoho rozvytku suspilstva*. *Naukovi vidomosti. Serii Filosofii*. Sotsiologhiia. Pravo. № 2 (73). Vyp. 11. S. 187 – 191.

16. Pysarchyk L. Yu. (2018). *A. Koire: istoriia nauky yak vyrazhennia yednosti liudskoi dumky*. Retrieved from https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nauki/kojre_ale_ksandr_ocherki_istorii_filosofskoj_mysli_1985/51-1-0-1078

17. Protsenko O.P., Vasylieva L.A. (2020). *Kulturni formy spilkuvannia v samozberezhenni liudyny ta vdoskonalenni liudskykh vidnosyn*. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*. № 1 (45). S. 83–89.

18. Savostianova M.V. (2009). *Aksiolohichni analiz paradyhmalnoi nauky chy roli tsinnosti u nautsi*. *Monohrafiia*. K. : Vyd-vo PARAPAN. 260 s.

19. Sevbo-Bieletska I.P. (2008). *Bilia poroha inshoho buttia*. K. : «Proloh». 488 s.

20. Tararov Ya.V. (2016). *Tekhnolohichni prohres ta problema rozpodilu: filosofsko-kulturolohichni aspekt*. *Teoretychni ta prykladni problemy vzaiemodii nauky, tekhniky i tekhnolohii: Materialy II Vseukr. nauk.-prakt. seminaru, prysviach. 85-richchiu Kharkiv. nats.-avtomobilnodorozhnogo un-tu, (Kharkiv, 11-12 lystop. 2015 r.)*. Kharkiv: KhNADU : Vyd-vo «Lider». S. 7–24.

21. Ursul A.D. (1993). *Shliakh u noosferu*. *Kontseptsiiia vyzhyvannia ta staloho rozvytku liudstva*. Retrieved from https://www.studmed.ru/ursul-ad-put-v-noosferu_3726ab0dd2b.html

22. Chaplihin O.K. (2016). *Naukova ta tekhniko-tekhnologichna tvorchiia ta maibutnie liudyny*. *Teoretychni ta prykladni problemy vzaiemodii nauky, tekhniky i tekhnolohii : materialy II Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru, (Kharkiv, 11-12 lystopada 2015 r.)*. Kh. : KhNADU : Vyd-vo «Lider». S. 25 – 43.

23. Shveitser Albert. *Kultura ta etyka*. Retrieved from https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/ehetika_i_ehstetika/s_hvejcer_a_kultura_i_ehtika/36-1-0-3408

24. Shtumpf S.P. *Pryroda dukhovnosti: avtoref. dys. ... d-ra filosof. nauk*. Retrieved from <https://www.disscat.com/content/priroda-dukhovnosti>

25. Åkerström, Lola A. *Lagom*. (2017). *The Swedish Secret of Living Well*. *Headline Publishing Group*. 192 p.

26. Bologna, Mauro & Aquino, Gerardo. (2020). *Deforestation and world population sustainability: a quantitative analysis* <https://www.nature.com/articles/s41598-020-63657-6>

27. Harari, Yuval Noah. (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. Retrieved from <https://www.ynharari.com/book/21-lessons-book/>

28. Heidegger Martin. (1959). *Gelassenheit*. Gunther Neske. Pfullingen. 281 r. Retrieved from <https://cameralabs.org/10512-otreshennost-martin-khajdegger-o-vychislyayushchem-myshlenii-i-osmyslyayushchem-radzume>

29. High Tech, Deep Humanity: *Technology and Our Quest for Meaning*. (2005). John Naisbit with Nana Naisbit and Douglas Philips. 381, Retrieved from <https://archive.org/details/hightechhightouc0000nais/page/n5/mode/2up>

30. Kaku, M. (2004). *Parallel worlds: a journey through creation, higher dimensions and the future of the cosmos*. Published by doubleday a division of Random House, Inc. New York, London, Toronto, Sydney, Auckland. 428 r.

31. Toffler E. *The Third Wave*. Retrieved from <https://archive.org/details/TheThirdWave-TOFFLER>

Надійшла (received) 21.04.2023

Відомості про авторів / About the Authors

Кіпенський Андрій Володимирович (Kipenskyi Andrii) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», директор ННІ соціально-гуманітарних технологій, доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002->

4589-092X;

Тараросє Яків Володимирович (Tararoev Yakov) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0734-0804>

УДК 17:130.2

doi: 10.20998/2227-6890.2023.1.02

Т.О. РАЗВОДОВА**СОВІСТЬ ЯК ВНУТРІШНЯ ДУХОВНА ФОРМА КУЛЬТУРИ У ЕТИЦІ І. КАНТА**

Стаття присвячена аналізу проблеми совісті як внутрішньої духовної форми культури у етиці І. Канта. Автор, досліджуючи проблему совісті, доводить, що совість І. Кант відсилає у трансцендентне поле, вона, за вченням філософа, своєрідний дар Бога людині. Совість закладена у людині спочатку, це внутрішній голос згори. Вона є передусім відповідальність людини перед Богом. Автор виносить на обговорення центральну ідею І. Канта, а саме: совість є суперечливим поєднання чистого та практичного розуму, як продукт прояву земного та небесного дару.

Ключові слова: совість, обов'язок, мораль, моральність, моральна здатність, моральна істота, апіорність совісті.

T.O. RAZVODOVA**CONSCIENCE AS AN INTERNAL SPIRITUAL FORM OF CULTURE IN I. KANT'S ETHICS**

The article is devoted to the analysis of the problem of conscience as an internal spiritual form of culture in I. Kant's ethics. The author, investigating the problem of conscience, proves that the conscience of I. Kant sends to the transcendental field, it is, according to the philosopher's teachings, a kind of gift from God to man. Conscience is embedded in a person from the beginning, it is an inner voice from above. It is primarily a person's responsibility before God. The author brings up for discussion the central idea of I. Kant, namely: conscience is a contradictory combination of pure and practical reason, as a product of the manifestation of an earthly and heavenly gift.

Key words: conscience, duty, morality, moral capacity, moral being, a prioriness of conscience.

«..Совість не є щось, що купується, і не може бути обов'язком придбання її; кожна людина як моральна істота має її в собі спочатку».
(І. Кант)

Постановка проблеми. Ідея Бога «впливає з моралі і не є її основою». Бог потрібен моральності, а не моральності Богові. Можна сказати, що совість є суперечливим поєднання чистого та практичного розуму, як продукт прояву земного та небесного дару. Абстрактне і водночас аскетичне рішення І. Кантом проблеми совісті викликають і досі інтерес до духовного світу людини.

Етична система І. Канта базується на двох основних ідеях – безумовної самоцінності людської особистості й обов'язку. Абсолютна повага до особистості складає, на думку Канта, моральна підстава моралі і права. Ідеї етики І. Канта складають важливі положення сучасних етичних концепцій, що є методологічною основою теорій виховання моральної культури особистості.

Людина як «річ сама по собі» вільна, вона наділена свободою волі. А будь-яка свобода має бути культурно-відповідальною, вона не повинна виходити за рамки культури суспільства та совісті особистості. Потрібен внутрішній і зовнішній король – совість і обов'язок. Переживання, що виникають у людини у зв'язку з невиконанням морального

обов'язку та «свідомість внутрішнього судилища в людині («перед яким його думки звинувачують та вибачають один одного») є совість».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іммануїл Кант (1724-1804) давно посідає одне з чільних місць в історії європейської та світової культури. Доробок філософа був і донині продовжує залишатися в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців: проблемі людини у творчості І. Канта присвячено дослідження В. Асмуса, Б. Бім-Бада, В. Бразаускі, М. Гайдегера, А. Гулиги, П. Гуревича, М. Деспленда, Ф. Каульбаха, П. Козловські, Г. Крутікової, М. Мамардашвілі, Г. Новічкової, Т. Ойзермана, Л. Чухіної та інших; релігійні аспекти філософії вивчали Е. Биховський, Ф. Коплстон, С. Лугувий, Л. Мітрохін, І. Нарський, Т. Ойзерман; історико-філософські та естетичні аспекти аналізували І. Бондаревська, І. Бичко, Ю. Кушаков, В. Шинкарук та інші; освітні аспекти осмислювали Б. Бім-Бад, Н. Ничкало та інші.

Мета. На прикладі досліджень І. Канта проаналізувати проблему совісті як внутрішньої духовної форми культури у етиці філософа.